

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA NORMATIV-HUQUQIY TA'SIRNI BAHOLASHNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Shukurov Alisher Sheraliyevich

Annotatsiya: *Maqolada O'zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy bazasining asosiy manbalari tahlil qilingan bo'lib, unda normativ-huquqiy ta'sirning yaxlit bahosi joriy etilgan. Normativ-huquqiy ta'sirni baholash bugungi kunda iqtisodiy rivojlanish va hamkorlik tashkiloti tomonidan tartibga solishni takomillashtirish uchun tavsiya etilgan "aqlli tartibga solish" modelining asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida qaraladi. Shuningdek, maqolada mamlakatda "aqlli tartibga solish" mexanizmlarini joriy etish bo'yicha qoidalarni ishlab chiqish faoliyatini takomillashtirish kontseptsiyasida nazarda tutilgan chora-tadbirlar muhokama qilinadi. Bundan tashqari, muallif normativ-huquqiy hujjatlarning me'yoriy ta'sirini baholashning institutsional asoslarini yanada rivojlantirish bo'yicha taxminni ilgari suradi, bu esa qonun ijodkorligini nazorat qilishga vakolatli ixtisoslashgan Kengashni tashkil etish orqali.*

Kalit so'zlar: *Rulemaking, huquqiy hujjat, normativ ta'sir baholash, "aqlli tartibga solish" model, Rulemaking optimallashtirish Kengashi, normativ ta'sir baholash faoliyatini muvofiqlashtirish.*

KIRISH

Hozirgi kunda mamlakatimizda, shuningdek dunyoning ko'plab mamlakatlarida" normativ inflyatsiya " kuzatilmoqda, bu o'zaro bog'liq ikkita sohani o'z ichiga oladi: birinchidan, ko'plab normativ-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishida ifodalangan qonunchilikning kuchayishi mavjud; ikkinchidan, qonunchilikning tendentsiyasi mavjud. qonun hujjatlarini doimiy ravishda yangilash, ya'ni amaldagi huquqiy hujjatlarga muntazam ravishda o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilmoqda.

Buning sababi shundaki, dunyoda qanday voqealar sodir bo'lishidan qat'i nazar, jamiyat davlatdan tezkor javob choralari kutadi. Davlatning reaksiyasi ko'pincha jamoat hayotining turli sohalarida majburiy bo'lgan huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi bilan ifodalanadi.

Biroq, huquqiy hujjatlarni tezda "yozish" kerak bo'lganda, bu, bir tomondan, fuqarolar va tadbirkorlarga keraksiz majburiyatlar va cheklovlar qo'yadigan huquqiy hujjatlarni yaratishga, ikkinchi tomondan, takrorlanadigan, qarama-qarshi qoidalar bilan samarasiz qonunchilikni yaratishga va xarajatlarning oshishiga olib keladi. ushbu huquqiy qoidalarni uchinchi shaxs tomonidan bajarilishi uchun.

Shu munosabat bilan tartibga solishning muqobil variantlarini aniqlashga yordam beradigan yangi usullar, vositalarni topish, joriy etilgan tartibga solishning foydalari va xarajatlarini hisoblash va umuman, davlat aralashuvi qay darajada zarurligini tushunish muammosi juda dolzarbdir. G'arb mamlakatlarida ushbu maqsadlar uchun 1980-1990 yillarda. "aqlli tartibga solish"ning keyingi modeli (kontseptsiyasi) yadrosi bo'lgan normativ-huquqiy hujjatlarning me'yoriy ta'sirini baholash tizimi ishga tushirildi. Dastlab, juda ko'p huquqiy hujjatlar ("kamroq tartibga solish") bo'lmasligi kerakligi haqidagi tushuncha ortdi, shundan

so'ng munozaralar boshlandi va tartibga solishni sifatli va samarali qilishga urinishlar qilindi. Shunday qilib, "yaxshiroq tartibga solish" g'oyasi paydo bo'ldi, bu keyinchalik "aqli tartibga solish" tushunchasida aks etdi.

Ushbu maqolaning maqsadi, birinchidan, normativ-huquqiy ta'sirni yaxlit baholashni amalga oshirishni tashkil etgan mamlakatning me'yoriy-huquqiy bazasining asosiy manbalarini tahlil qilish va ikkinchidan, normativ-huquqiy hujjatlarning me'yoriy ta'sirini baholashning institutsional asoslarini yanada rivojlantirish yo'llarini topishdir.

"Aqli tartibga solish" da tartibga soluvchi ta'sirni baholashning muhimligini ta'kidlab, shuni ta'kidlash kerakki, tartibga soluvchi ta'sirni baholash (RIA) tartibga solinadigan protsedura bo'lib, uning davomida jamiyatda tartibga solishni talab qiladigan muammo aniqlanadi, tartibga solishning mumkin bo'lgan variantlari tayyorlanadi va tahlil qilinadi, normativ-huquqiy loyiha. afzal variantni aks ettiruvchi AKT ning

Nizom yoki mavjud reglamentni o'zgartirishning maqsadga muvofiq emasligi to'g'risidagi taklif. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti RIA-ni "taklif etilayotgan qoidalarning foydalari va xarajatlarini muntazam ravishda aniqlash va baholash mexanizmi" deb ta'riflaydi [1]. Scott Jacobs, global baholovchi, bir vositasi sifatida RIA belgilaydi, usul: "1) tizimli va izchil hukumat harakatlari kelib chiqadigan individual salohiyati oqibatlarini o'rganish va 2) qaror qabul qiluvchilar uchun axborot etkazish. Bu moslashuvchan vosita. Uning maqsadlari, metodologiyasi va turli mamlakatlarning ma'muriy jarayonlaridagi roli va hatto tartibga solish sohalari farq qiladi" [2].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 8-avgust 2018-sonli qarori bilan tasdiqlangan. UP-5505, qonun ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasida O'zbekiston Respublikasida qonun ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish va "aqli tartibga solish" mexanizmlarini joriy etishga qaratilgan juda muhim chora-tadbirlar belgilandi [3].

Ushbu kontseptsiya qoidalarini ishlab chiqish faoliyatining yangi bosqichining boshlanishini belgiladi. Axir, ko'p yillar davomida shakllangan amaliyot bizning zamonamizning haqiqatlariga javob bermaydi. Masalan, 2008-2017 yillar davomida O'zbekiston Respublikasida 8 mingdan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi, ularning yarmi keyinchalik bekor qilindi. Bundan tashqari, 2017-2018 yillar davomida 900 dan ortiq huquqiy hujjatlar qisman yoki to'liq bekor qilindi [4].

Bugungi kunda ushbu kontseptsiyani amalga oshirish bo'yicha aniq choralar ko'rilmogda. Masalan, idoraviy-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish, tasdiqlash, qabul qilish, huquqiy ekspertiza va davlat ro'yxatidan o'tkazish yagona elektron tizim orqali amalga oshiriladi [5].

Shubhasiz, "aqli tartibga solish" modelining eng muhim elementi normativ-huquqiy hujjatlarning normativ ta'sirini baholash (RIA) hisoblanadi. RIA-bu muayyan tartibga solish choralari, huquqiy hujjatlarni joriy etishning maqsadga muvofiqligini aniqlashga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqot. Masalan, AQSh, Kanada, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Avstriya, Germaniya, Frantsiya va iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot Tashkilotining (OECD) boshqa mamlakatlarida parlament yoki hukumatga taqdim etilgan hukumat qarori loyihasining tartibga solish ta'sirini baholash bo'yicha hisobot tayyorlash zarurati talab qilinadi qonun bilan.

RIA mehnat talab qiladigan protsedura ekanligini hisobga olib, RIA qamrovi doirasini aniqlash muhimdir. Har bir alohida mamlakatda tartibga solish ta'sirini baholashga to'g'ri keladigan huquqiy hujjatlarni tanlash uchun ma'lum "filtrlar" ni o'rnatish har xil. O'zbekiston Respublikasining "normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida" gi Qonuni. 682 yil 20 apreldagi ZRU-2021 [6] birinchi marta tadbirkorlik faoliyati, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga, shuningdek atrof-muhitga ta'sir ko'rsatadigan normativ-huquqiy hujjatlarga nisbatan RIA o'tkazish majburiyati belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 396 yil 21 iyuldagi 2022-sonli "Qonunchilik bazasini yanada tizimlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori. normativ Gyote usuli qo'llanildi [7]. Avvalroq, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "o'z ahamiyatini yo'qotgan qonun hujjatlarini ko'rib chiqish tizimini joriy etish orqali mamlakatda ishbilarmonlik muhitini yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni bilan qonun hujjatlari biroz boshqacha inventarizatsiya qilingan edi. UP-6075 yil 27 sentyabrdagi 2020-sonli, bu orqali 500 ga yaqin huquqiy va me'yoriy hujjatlar [8].

2020 yilda, xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 27 yil 2020 sentyabrdagi Farmoni qabul qilinishi bilan. UP-6075" o'z ahamiyatini yo'qotgan qonun hujjatlarini ko'rib chiqish tizimini joriy etish orqali mamlakatda ishbilarmonlik muhitini yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida", mamlakatimizda tartibga solish ta'sirini yaxlit baholashni amalga oshirish va o'tkazishning tashkiliy-huquqiy masalalari, Respublika Adliya vazirligidan boshlab. O'zbekiston RIA qonunchiligi faoliyatini muvofiqlashtirishga vakolatli organ tomonidan belgilandi.

2021 yilda Adliya vazirining normativ-huquqiy hujjatlar va qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining normativ-huquqiy ta'sirini baholash to'g'risidagi hisobotning metodologiyasi va shakllarini tasdiqlash to'g'risidagi buyrug'ining qabul qilinishi O'zbekiston Respublikasida normativ-huquqiy ta'sirni yaxlit baholashni joriy etishning tashkiliy-huquqiy jarayonini yakunladi [9]. Ushbu metodologiya sobiq ante (huquqiy hujjat loyihasini baholash) va sobiq post (retrospektiv baholash) kabi RIA usullarini belgilab berdi, shuningdek, RIA o'tkazish tartibini batafsil belgilab berdi.

Shunday qilib, bugungi kunda Adliya vazirligi normativ-huquqiy hujjatlarni rasmiylashtirishga vakolatli vakolatli davlat organi hisoblanadi.

Shubhasiz, mamlakatimizda tartibga solish ta'sirini to'liq baholashni joriy etish qoidalarni ishlab chiqish jarayoni va umuman tartibga solish siyosatini takomillashtirish yo'lidagi muhim qadamdir. Tadqiqotchilarga murojaat qilib, shuni ta'kidlash kerakki, Didikin A. B. RIA institutining mashhurligi sabablarini biznes va investorlar manfaatlariga ta'sir etuvchi normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ular kuchga kiringunga qadar muhokama qilishning maxsus huquqiy mexanizmida ko'radi [10].

Ushbu muassasa biz uchun yangi ekanligi, normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini amalga oshirishda muayyan qiyinchiliklar mavjud. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 1131 yil 15 martdan 2021 yil 1 oktyabrgacha bo'lgan davrda huquqiy ekspertizadan o'tkazish uchun qabul qilingan 2022 ta normativ-huquqiy hujjat loyihasidan 324 tasi (7,8%) loyiha RIA qamrov zonasiga to'g'ri kelgani qayd etilgan. Biroq, faqat 193 (60%) loyihasi qoidalari normativ ta'siri [11] uchun baholandi.

Qoidalarni ishlab chiqish jarayonida RIA ning alohida rolini ta'kidlab, men ushbu muassasaning kelajakdagi rivojlanishi uchun ba'zi zarbalarni bayon qilmoqchiman. Bugungi kunda ilmiy doiralarda RIA ning "vazirlik" tashkiliy modelidan Markaziy hokimiyat organlari huzuridagi tartibga solishni optimallashtirish uchun kengashlar tuzish modeliga o'tish zarur degan fikr mavjud. Vazirliklarda RIA bo'limlari (bo'limlari, bo'limlari) faoliyati izchil tartibga solish islohotini amalga oshirish uchun etarli emas deb taxmin qilinadi. Ushbu Kengashlar o'zlarining sa'y-harakatlarini uslubiy ishlanmalar darajasida ham, "aqli tartibga solish" institutlarini targ'ib qilishda ham muvofiqlashtirishga mo'ljallangan [12].

Amaliy ma'noda shuni ta'kidlash mumkinki, so'nggi yillarda OECD a'zolari vakolatiga tartibga solish siyosatini ishlab chiqishni o'z ichiga olgan yangi turdagi organlarni yaratdilar. Dastlab, qoida tariqasida, turli vazirliklar huzurida ishchi guruhlar yoki bo'limlar tuzildi.

Masalan, buyuk Britaniyada 2000-yillarning boshlarida Iqtisodiyot vazirligida yaxshiroq tartibga solish bo'yicha Ijroiya qo'mitasi, Germaniyada esa uy ofisida yaxshiroq tartibga solish guruhi tashkil etildi. Normativ ta'sirni baholash institutining rivojlanishi, shuningdek, "sifatni tartibga solish", keyin esa "aqli tartibga solish" tushunchasining paydo bo'lishi qoidalarni nazorat qilish organlarining vakolatlarini kengaytirishga turtki berdi. Bundan tashqari, parlament, hukumat yoki mamlakat prezidenti oldida hisobdor bo'lgan qoidalarni nazorat qilish bo'yicha Markaziy organlar yaratila boshlandi. Shunday qilib, 2000 yilda Meksikada tartibga solishni takomillashtirish bo'yicha Federal komissiyadan tashqari (Comisi <url> Federal de Mejora Regulatoria), tartibga solishni takomillashtirish bo'yicha Kengash (Consejo para la Mejora Regulatoria Federal) tashkil etildi. Ushbu tendentsiyani boshqa ko'plab mamlakatlarda ham kuzatish mumkin (buyuk Britaniya, Shvetsiya, Gollandiya va Germaniya, Chexiya va boshqalar.) [12].

Shunday qilib, shuni ta'kidlash mumkinki, aksariyat xorijiy mamlakatlarda qonun ijodkorligini nazorat qilish bo'yicha asosiy organ tashkil etilgan bo'lib, u aslida zarur vakolatlarga ega va vazirliklar huzuridagi turli guruhlar yoki idoralar ishini muvofiqlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Normativ ta'sirni tahlil qilish sifatining determinantlari. OECD, 2006.- p.4https://OECD.org/regreform/normativ - siyosat/42047676.pdf
2. OECD, normativ ta'sirni tahlil qilish: OECD mamlakatlaridagi eng yaxshi amaliyotlar. OECD, 1997.- P. 14.
3. Milliy Qonunchilik ma'lumotlar bazasi https://lex.uz/docs/3858812.
4. Davlyatov V. qonun ijodkorligi faoliyati tobora ommalashib va hayotiy ahamiyat kasb etmoqda // Xalq so'zi. 29,2019 oktyabr 223(7453)).
5. Milliy Qonunchilik ma'lumotlar bazasi https://lex.uz/docs/4820075.
6. Milliy Qonunchilik ma'lumotlar bazasi https://lex.uz/docs/5378968.
7. Milliy Qonunchilik ma'lumotlar bazasi https://lex.uz/ru/docs/6124323.
8. Milliy Qonunchilik ma'lumotlar bazasi https://lex.uz/docs/5019108.
9. Milliy Qonunchilik ma'lumotlar bazasi https://lex.uz/docs/5350096.

10. Normativ ta'sir baholash va rulemaking: maqolalar to'plami / AB Didikin. - Yekaterinburg: nashriyot echimlari, 2018.

11. Roziev A. I. huquqiy hujjatlar loyihalarining me'yoriy ta'sirini baholash: nazariya va amaliyot masalalari. Huquqshunoslik fanlari nomzodi uchun tezis.- T., 2023.

12. Karpova P. G., Tsygankov D. B. "aqli tartibga solish" ning ajralmas qismi sifatida tartibga solishni optimallashtirish bo'yicha maslahatlar // davlat va munitsipal boshqaruv masalalari. - M., 2012, 3.- P. 5-34.